

ANDRIĆ

PRIČE

Copyright © 2017, Zadužbina Ive Andrića, Milutina Bojića 4, Beograd
Copyright © ovog izdanja, izbor i priređivanje 2017, LAGUNA

Fotografija Ive Andrića s početka 1920-ih godina vlasništvo je Muzeja grada Beograda.



SADRŽAJ

| | |
|---|-----|
| Dan u Rimu. | .11 |
| Put Alije Đerzeleza. | .16 |
| Čorkan i Švabica | .29 |
| Za logorovanja | .37 |
| Ljubav u kasabi. | .44 |
| Mustafa Madžar | .51 |
| U musafirhani | .61 |
| Na drugi dan Božića | .68 |
| U zindanu. | .72 |
| Rzavski bregovi. | .77 |
| Noć u <i>Alhambri</i> | .84 |
| Most na Žepi | .90 |
| San bega Karčića | .95 |
| Stvorenje | .97 |
| Čudo u Olovu. | .99 |
| Mara milosnica. | 103 |
| Pakao | 138 |
| Prvi dan u radosnom gradu. | 141 |
| Ispovijed | 144 |
| Jedan dan u Sarajevu krajem jula 1878. godine | 153 |
| Veletovci. | 157 |
| Na Latinskoj ćupriji | 163 |
| Kod kazana | 166 |
| Anikina vremena. | 174 |
| Na lađi. | 210 |
| Smrt u Sinanovoj tekiji | 214 |
| Napast. | 221 |
| Olujaci. | 226 |
| Šetnja | 231 |
| Žeđ. | 235 |

| | |
|--|-----|
| Bajron u Sintri | 241 |
| Deca | 244 |
| Ruđanski bregovi. | 248 |
| Mila i Prelac | 252 |
| Svadba. | 263 |
| Trup | 275 |
| Poručnik Murat | 282 |
| Čaša | 295 |
| U vodenici | 300 |
| Knjiga | 304 |
| Pismo iz 1920. godine | 314 |
| San i java pod Grabićem. | 323 |
| Susedi | 326 |
| Šala u Samsarinom hanu | 335 |
| Taj dan. | 346 |
| Zlostavljanje | 350 |
| Priča o vezirovom slonu. | 367 |
| S ljudima | 393 |
| Tri dečaka. | 398 |
| Ćilim. | 404 |
| O starim i mladim Pamukovićima | 410 |
| Zmija | 422 |
| Zeko | 430 |
| Snopići | 494 |
| Predaja | 499 |
| Priča o kmetu Simanu | 502 |
| Razgovor | 519 |
| Slučaj Stevana Karajana | 523 |
| Crven cvet | 530 |
| Tri slike iz života Vuka Karadžića | 539 |
| Bife <i>Titanik</i> | 543 |
| Kosa | 562 |
| Porodična slika | 566 |
| Prvi susreti | 575 |
| Štrajk u tkaonici ćilima | 579 |

| | |
|---|-----|
| Autobiografija | 583 |
| Zatvorena vrata. | 590 |
| Znakovi | 595 |
| Buna | 602 |
| Na obali | 605 |
| Aska i vuk. | 618 |
| Izlet | 624 |
| Nemirna godina | 629 |
| Prozor | 649 |
| Proba | 652 |
| Reči | 669 |
| Žena na kamenu | 673 |
| Ekskurzija | 683 |
| Priča o soli | 688 |
| Igra. | 691 |
| Na stadionu. | 694 |
| Panorama | 697 |
| Osatičani | 714 |
| U zavadi sa svetom. | 735 |
| Letovanje na jugu | 739 |
| Lov na tetreba | 745 |
| Na državnom imanju | 750 |
| Đorđe Đorđević | 757 |
| Kula | 763 |
| Zimi | 767 |
| Svečanost | 770 |
| Razaranja | 777 |
| Praznično jutro. | 780 |
| Predvečernji čas | 784 |
| Jelena, žena koje nema. | 787 |
| Dva zapisa bosanskog pisara Dražeslava. | 801 |
| Kod lekara | 805 |
| Susret | 810 |
| Razgovor pred veče | 813 |
| Veliki raspust | 817 |

| | |
|--|------------|
| Sarači | 821 |
| Vejavica | 824 |
| Legenda o pobuni | 827 |
| Pekušići | 830 |
| Ranjenik u selu | 833 |
| <i>Hronologija života i rada Ive Andrića</i> | <i>837</i> |
| <i>Napomena izdavača</i> | <i>845</i> |

DAN U RIMU

U ono doba kad su se naši rasuli po svijetu, izbjegao je i Nikola Kriletić, dobrovoljački potporučnik, Mostarac. S teškom ranom na koljenu, koja je sporo zarastala, i s velikim odlikovanjem na grudima, koje je samo praznikom nosio, prošao je kao dobrovoljac i kurir većinu evropskih prijestonica.

I nigdje se, kažu, nije začudio.

Njegovi sudovi o zemljama i gradovima bili su zanosni ili oštri, ali uvijek kratki. Najkraći je bio o Rimu.

„Sve sam goli hajduk!“

Razloge nije imao običaj da navodi. Uistinu je u Rimu proveo samo jedan dan, a u zoru drugog dana je otputovao na Krf.

Stigao je jedne večeri u martu, i pošto je predao pukovniku poštu, odveo ga je Stanić u hotel. Taj Stanić je bio crn i dežmekast Dalmatinac, koji je nekad kao student teologije prebjegao u Srbiju, a sad je bio pastir poslanstva i vještak za izbjegličko pitanje. Obeća da će doći sutra po njega da mu pokaže Rim.

Pošto je izvadio civilno odijelo iz kofera i metnuo pantalone ispod dušeka, da bi sutra imale formu, i pošto je čemer sa ušteđenim napoleonima metnuo pod jastuk, Kriletić leže i zaspa odmah.

Sutra ujutro bijaše mutan dan. Kriletić se upravo bio obrijao i umivao se glasno, kad Stanić dođe po njega.

U Via Nazionale ih uhvati kiša. Škropac je tukao po asfaltu da su klobuci vode skakali kao gusti cvjetići. Utrčaše u kapiju neke crkve. Uđoše najprije u predvorje, u kome bješe poredano mnogo mokrih kaputa od gume, koje je čuvao neki starac. I oni prisloniše amrele. Uđoše polako u crkvu, iz koje je dopirao krupan glas. U prostranoj crkvi, u svjetlu kišna dana, bješe malo svijeta; sa amvona je grmio plećat i obrijan prezbiterijanski pastor. Sjećajući se londonskih crkava, Kriletić odmah poznade da nije katolička.

Pastor učuta, a jedan visok čovjek s bradom i naočarima sjede za harmonijum i poče da pjeva u basu, prateći se sam. Žene iz klupa prihvatiše. Kad se pjesma svrši, pastor opet poče da grmi i gestikulira. Kriletić zijevnu, primače glavu Staniću i upita ga šapćući:

- Koliko ima katoličkih crkava u Rimu?
- Na stotine.
- A engleskih?
- Biće da je ovo jedina.
- Hm! Pa baš da ja u tu upadnem.

Opet učuta pastor i opet poče pjevanje, otegnuto i jednostavno sa kadencom u refrenu:

*Jesus Christ, my love!**

Kriletić udahnu vazduha i poče da pjevuši za njima, najprije tiho pa jače, dok se konačno kod svakoga refrena nije razabirao njegov bas. Sjeti se kako je u Londonu u oficirskom klubu pjevao! *It is long way...*** i dođe mu prijatno da uz otegnutu pratnju harmonijuma i reske glasove Engleskinja pusti glas.

Stanić ga poteže za kaput.

– Bogami će nam ukrasti amrele!

Kad se svršila pjesma i opet počeo pastor, Kriletić reče gotovo glasno:

– Pa da idemo.

I na veliko čudo i negodovanje onih koji su sjedili oko njih, digoše se obojica u pò službe.

Kad su izišli, Kriletić samo promrsi:

– E, gdje ja neću upasti!

I nije više htio da govori o crkvi. Odoše da traže piva.

Popodne i večer odluču da sam prođe gradom i da se provede. Poslije ručka reče Staniću:

– Ne treba ti da dolaziš.

Težak od obilna ručka i piva, spavao je dugo. Razvedrilo se i spremio se svijetao suton poslije kiše, kad se uspeo na Pinčio. Park pun svijeta. Trešti vojna muzika. Kako se lako ide, ispavan i umiven, po stazama još vlažna pijeska za koje se ne zna kuda vode! Sunce zalazi pored kupole Svetog Petra.

Kriletić stupa.

Djevojčice na klupama uvlače noge pod suknje; strepe od njegova pogleda.

Na terasi, naslonjeni na kamenu balustradu, ljudi što posmatraju Rim i sunce koje zalazi. Talijani. Englezi sa fotografskim aparatima. Neki bradat jermenski episkop, sa pratnjom. Parovi koji se čvrsto drže za ruke. Pošto je bacio jedan ravnodušan pogled na polje od krovova, tornjeva i kupola, ugleda pod sobom prolitala stabla i uz ogradu jorgovan napola procvao. Odmah se sjeti kuće i djetinjstva, kad je u jedan šupalj direk iza jorgovana krio niklen novac, što je krao mačehi, pakosnoj ženi zelenih očiju. Zagolica ga na smijeh i nasmija se poluglasno. Neko ga pogleda. Brzo je sišao niz brijeg.

Dolje u gradu već se smrkava. Vreva i bezbrojan svijet. Ulice se dūlje i savijaju. Svaki ugao obećava da će se nešto prijatno dogoditi. Veče miriše na avanturu. Svirka izdaleka. („Kao u Odesi“.) Lovio je poglede žena. Za jednom koja se smijala uđe u kapiju.

Tako je prošao mnoge ulice i bilo je već devet sati kad na jednoj maloj pijaci, sa fontanom koja je visoko bacala vodu, osjeti miris pržene ribe i glad i žeđ u isti čas, i uđe u restoran.

Malen restoran. U njemu gusto poredani stolovi, maleni i bijeli. Već rijetki gosti. Prijatno svjetlo. Kriletić sjede u kut. Teško se sporazumijeva za jelo; goni kelnera srpski, ali gazda, riđokos i okretan, uvjerava stranca da će on da ga zadovolji. Zbilja

* Isuse Hriste, ljubljeni!

** Dug je to put...

se redaju dobra jela. Samo zelje vraća. Vino, bijelo, u boci opletenoj tankim šašem, resko i dobro.

Kriletić pije.

Bješe u njega drug, zajedno su istjerani iz trgovačke škole, pa kad se napije žilavke (malo je slična ovome!), a on nasred mostarske ćuprije razvezuje kravatu, „vrijeme je“ kaže „da se spava“. A popodne je, i svijet se smije.

Kriletić puši. Čačka zube i ispira vinom. Jedna od onih večeri kad je cigareta slatka a vino pitko, i nema želja, sem jedne velike koja ga ispunjava svega, a sama po sebi je radost. Udahnu duboko vazduh i onda ga šumno izbací naduvši obraze. Neki gosti se okrenuše. Tek tada spazi blizu sebe jedan par. Čelav muškarac i vitka crnka; ispod stola joj vire prebačene noge u crnim čarapama. Kriletić pogleda u noge pa u nju. Ona je pušila i gledala za dimom. Kriletić poruči još vina. Nakašlja se, žena ga pogleda, a on joj namignu lijevim okom lagano, obješenjački.

Misleći da ili nije vidjela ili nije razumjela, i da bi bio razumljiviji, Kriletić mrdnu obrvama i pokaza glavom i očima na muškarca, a onda je pogleda – eh! – u oči, osmjehujući se nimalo dvoznačno. Ona naglo povuče noge i okrenu glavu prema muškarcu, koji je pogleda. Kriletić naslonio glavu na dlan lijeve ruke, a desnom toči polako vino, držeći mali prst odvojen od ostalih. Muškarac zovnu ljutito da plati, a žena skupi široki ogrtač, torbicu i amrel. Izidoše, prvo ona pa on. Kriletić je cupkao nogom pod stolom, klimao glavom, i reče poluglasno, za sebe:

– Znamo mi i take!

Pust ostade kut. Malko je tužno, a neodređena želja u njemu još veća. On traži mezeta. Ne razumiju ga, a on se diže i sam donosi, sa velike tezge u drugoj sobi, sira i masnih kolačića. Nude mu narandže.

– More, nemam ja dece.

Vino postaje ljutkasto i mora da se pije u velikim gutljajima. Gazda počinje da se vrti oko njegova stola, kao da bi nešto da mu kaže, pa se učtivo uvija i skanjuje. „Sve za pare“, misli Kriletić; sjeti se da opipa buđelar. Na mjestu je. Dobro.

– E vino vam valja. Alal ti vjera!

Dobrostivo priznaje Kriletić kao da je nečim drugim nezadovoljan.

Gazda se negdje izgubi, a on se i opet sjeti pokojnog Tikice, s kojim je zajedno istjeran iz trgovačke škole, i taraba u mahali, kad se polako, polako smrkava kao dugo veselje, i glumice koja se zvala Bugarska i nekih „ugursuza“, i pjesme, želja mu razape grudi, poraste do samog grla i poče prijatno da ga guši. Osjeti sam svoj dah, vreo i vinski.

*Jesi li se naspavala,
More, dilber Anđelijo-o!*

Sviđa mu se i glas, i sam sebi je prijatan i lak.

Opet se stvori gazda kraj njega kao opomena i iščeze.

Otkud mu dođoše na pamet Karlovci? To je bilo davno. Svú noć su pili, a pred zoru kaluđeri nadadoše graju. Nisi ti, kažu, kršten kad si iz Hercegovine i kad toliko možeš

popiti. On se brani, ali ne može od smijeha. Jedan profesor mu kumuje. Bilježnik mu lije za vrat bijelo vino, a kaluđeri pjevaju gromko neki divlji tropar i pitaju ga da li se odriče vruga i njegovih djela. I onda svi zajedno pjevaju neku sremsku mrsnu pjesmu.

Dođe mu da se smije, ne može da se sjeti prvih stihova. ali ritam bije nogom i pjeva u basu dva-tri posljednja:

*...devojčice,
Čija li si ti?
Ja sam seka iz Oseka,
Trgovačka kći.*

Veselo. Sasvim veselo. Opet se pojavi gazda i pogleda prvo na sat pa na gosta. Kriletić se razljuti. Njegovo veselje ostade, samo dobi nov oblik: veselilo ga je da prigovara i traži kavge. Sad zna: ridokosi gazda podsjeća ga na jednog novinara iz Sarajeva s kojim se žestoko posvadio u hadži Lelečićevoj mehani, jer je omalovažavao Mostar i Mostarce. Vara ga sjećanje i vara ga daljina. Sve mu dolazi blisko, i poznato, i lako: šta je ovo sve prema snazi što je u njemu, širi se i razapinje ga? Omjera svoja ramena, jedno pa drugo.

– Ih! – podvriskuje Nikola, širi ruke, isprsuje se a stegao pesnice. Podrhtava staklo na stolu.

Gazda u neprilici obilazi, malo podalje, oko njega i hoće da zausti da ga diže.

– Sinjore...

To ga konačno uvrijedi. Nerazumljiva mu je i neopisivo ga ljuti tuđina. Žestoko ga prekide.

– Ništa! Ništa! Svi ste vi jednaki. Bagaža. Ba-ga-ža!

– Sinjore...

– Ništa! Ti si meni u hadži Lelečića rekao da bi trebalo zasuti Ivan. Kaže: tunel zasuti, da Hercegovci ne mogu u Sarajevo. Uvreda! Ja! – Uh!

Kriletić škrinu zubima i skoči. Prevrnu se boca i pade na čašu. Opet se smiruje i sjeda.

Kasni i posljednji gosti. Neki kočijaši i pijanice od zanata iskupili se kraj vrata, pa posmatraju stranog pijanca kako se objašnjava sa gazdom. Smiju se. Prilaze bliže. Kriletić, već sasvim uvrijeđen, podnimio se na lakat, a noge ispružio daleko, pa tako napola ležeći dobacuje gazdi pokoju riječ, a oči mu zakrvavile i napola zaklopljene.

Gazda se obraća onoj četvorici i tuži im se. Kriletić grmi muklo i kratko.

– Sikter! Ti i oni.

Gazda ga i opet moli da iziđe, jer će da plati globu, radnju će mu zatvoriti. Kriletić lupu rukom u astal.

– Vina ti meni daj, a za drugo te ne pitam. – I vadi novčanik, pokazuje franke, dolare i rublje.

– Je .. *payer** ... oca ti, koga sam ja još prevario?

Otpasuje se i vadi skrivene napoleone, premeće ih s dlana na dlan i opet vrišti.

* Plaćam...

– Zar za mene da nema vina. A ovi ovdje?

I psuje im svima majku i kaže kako je on danas vidio njihovo gospodarstvo. „Tarete – kaže – istom maramicom i nos i cipele. Fuj!“

– Ej, gazda vino hoću, najskuplje i najbolje... *Je... tout payer...**

Diže se da traži gazdu i krči put između gostiju. A njih se sakupilo sedam-osam. Među njima je i jedan poslužitelj ekspresnih vozova. On se primiče Kriletiću, i počinje da ga miri francuski. Kriletić ga ne razumije, ali videći mu poslužiteljsku uniformu, mutno se sjeti nekih Belgijanaca i nekog koncerta Crvenog krsta u Parizu, i tapše ga po ramenu.

– Belgijanac! Aferim! Ti da sjedneš sa mnom pa da pijemo kô braća, a ovo da izjuri-mo napolje. Sve! E baš... kad si Belgijanac! Jedino Srbija i Belgija! A sve drugo багаža. Багаža! Jedino Srbija i Belgija propadoše. Neka! Samo Cigani ne propadaju! Aferim!

Poslužitelj se smješka u čudu. Gazda iza težege više talijanski i obećava im za sutra balon vina ako mu izbace napast iz restorana. A Kriletić stoji među njima, za glavu viši od svih, i goni ih napolje.

– Ajde, sikter vi, da vam platim, pa napolje.

Tada se jedan, ponajmanji zaskoči i udari ga svom snagom u trbuh. Kriletić se zaljulja, smrče mu se, ali bi bio održao ravnotežu da mu onaj isti poslužitelj ekspresa ne skoči na leđa i ne steže ga za vrat. Opsova im sve i spomenu Miloša u Latinima. Pade, a sva se gomila baci na njega. Još samo stiže da lijevom rukom udari jednoga po tjemenu da je odletio do težege, na kojoj zaigraše boce i čaše. Jednoga ujede za ruku. Zastenja, pomisli na revolver u džepu i šrkinu zubima. Na svakoj ruci mu sjede dvojica. Vrat mu je stegnut, krv mu ide u glavu. Osjeti da slabi i gubi svijest, i još se jednom trgnu cijelim tijelom da se sva gomila nad njim zaljulja, a onda poplavi sve oko njega, i zanese se. Digoše ga, otvoriše vrata širom, i iznesoše ga napolje.

Bila je blizu ponoć. Mala pjaceta ispunjena tamom i šumom vjetra i vode. Jugova noć bez zvijezda. Nasred trga fontana baca visoko vodu, a vjetar joj zanosi mlaz preko bazena i prosipa s pljuskom po kaldrmi. Prenesoše ga i položiše pod sam mlaz vode, koji mu se rasipao po glavi i grudima. Kad osjeti vodu, on se trznu kao u snu. Studen poče da ga mučno boli u zamrloj svijesti. Svi se brzo razidoše. Na restoranu se spusti roleta.

1920.

* Sve plaćam...

PUT ALIJE ĐERZELEZA

Đerzelez u hanu

Uhanu, kod višegradske đumrukane, sakupilo se, malo-pomalo, dosta putnika. Mali pritoci Drine nabujali su i odnijeli drveni most na putu u Priboj i podrovali puteve na nekoliko mjesta. Most su gradili tesari, a put opravljali argati i robijaši. A svi koji su iz Sarajeva putovali na istok, zaustavljali su se u hanu kraj đumrukane i čekali da se dogradi most i kako-tako oprave putevi.

Ogromni stari han u obliku pravokutnika bio je pun kao šip. Sobe su bile uske i zbijene kao ćelije u saću, a ispred svih soba okolo-naokolo išla je uska i klimava drvena divanana; po njoj su bez prestanka škripali i odjekivali koraci putnika. Cio je han zaudarao štalama i bravetinom, jer su se u dnu avlije svaki dan klali ovnovi, a kože im se sušile, razapete po zidovima.

Raznolika su bila čeljad koja su tu zapela na svom putu. Suljaga Dizdar, sa trojicom aračlija, koji je putovao službeno. Dva fratra iz Kreševa koji su išli u Stambol na neku tužbu, šta li. Grk kaluder. Tri Venecijanca iz Sarajeva i s njima mlada i lijepa žena. Kazivalo se da su poslanici iz Mletaka koji idu kopnenim putem na Portu; imali su i teskeru od paše iz Sarajeva i zaptiju da im ide naruku, ali su se držali povučeno i izgledali otmeno i sumnjivo. Trgovac, Srbin iz Pljevalja, sa sinom, visokim šutljivim mladićem, nezdravo crvenih obraza. Dva trgovca iz Livna i kiridžije im. Neki begovi, Posavljaci. Jedan blijed pitomac vojne škole u Carigradu sa stricem. Tri Arnauta, salebdžije. Jedan Fočak što prodaje noževe. Jedan perverznan individuum koji se kazuje hodža iz Bihaća, a uistinu čini se da putuje svijetom kud ga vode mutni i strašni nagoni. Arapin koji prodaje lijekove i zapise, nakite od korala i prstenje na koje sam urezuje inicijale. I čitava gomila kiridžija, džambasa, pretrglija i Cigana.

Osim ovih stranaca, sjedili su u kahvi povozdan domaći mladići, bogati i dokoni Turci. I povozdan se čula šala, smijeh, pljesak, glas defa i šargije ili zurne, zvuk kocaka na suhoj dasci od igre šešbeš, roktanje i cika putene i besposlene čeljadi. Fratри nisu ni ishodili iz svoje sobe, a Venecijanci samo na kratke šetnje, i to svi zajedno.

Među posljednjima je stigao Đerzelez. Pjesma je išla pred njim. Na bijelu konju krvavih očiju, on je jahao ravnalukom, crvene su kite bile bijelca po očima, a dugi, čistim zlatom vezeni čevkeni na Đerzelezu sjali su i poigrali na vjetru. Dočekalo ga ćutanje, puno udivljenja i poštovanja. On je nosio slavu mnogih megdana i snagu koja je ulijevala strah; svi su bili čuli za njega, ali ga je malo ko vidio, jer je on projahao svoju mladost između Travnika i Stambola.

Oko kapije se sakupiše stranci i domaći. Sluge mu prihvatise konja. Kad sjaha i pođe prema kapiji, vidjelo se da je neobično nizak i zdepast i da hoda sporo i raskoračeno

kao ljudi koji nisu navikli da hode pješice. Ruke su mu bile nesrazmjerno duge. Nazva nabusito i nejasno *merhaba* i uđe u kahvu. Sad kad je sišao s konja, kao s nekog pijedestala, poče da se gubi strah i respekt i, kao da se izjednačio s ostalima, počese mu prilaziti i započinjati razgovor. On je rado razgovarao, zanoseći malo na arnautsku, jer se mnogo godina vrzao oko Skoplja i Peći. U govoru je bio nevješt, svaki čas mu je nedostajala riječ, kao što to biva kod ljudi od djela, i onda bi širio svoje duge ruke i kružio precrnim očima, kao u kunića, u kojima se nije razlikovala zjenica.

Za nekoliko dana posve je iščezao čarobni krug oko Đerzeleza; jedan po jedan, približavali su mu se ovi bjelosvjetski ljudi s nesvjesnom željom da se s njim izjednače, ili da ga podrede sebi. A Đerzelez je s njima pio, jeo, pjevao i kockao se.

Već sutradan je ugledao Venecijanku gdje ulazi s pratnjom u odaju. Nakašljao se i udario rukom po koljenu i dvaput je viknuo za njom:

– Aman!

Đerzelez je planuo. On je skakao od same pomisli da se ti nježni zglobovi krše u njegovim prstima. Bol mu je zadavala ta nježnost i ljepota u njegovoj blizini. Đerzelez se zanio i, naravno, postao smiješan. Građani i skitnice su mu odmah stali prilaziti s te slabe strane. Stali su ga svjetovati, nagovarati, odgovarati i zadirkivati, a on je samo blaženo širio ruke i sijevao očima.

Uto se dogodi da od Rogatice stiže i Bogdan Cincar, pjevač poznat u po Bosne; čim on zapjeva, osvoji odmah i zanese vas han. I fratri su oslušivali iza prozora, a Đerzelez izgubi mjeru i pamet. Raspasao se i oznojio, pa sjedi među mještanskom momčadi i hanskim gostima, pred njim sir i rakija; oni se izmjenjuju, odlaze i dolaze, a on bez prestanka pije, naređuje i pjeva, krivo i nisko, svojim teškim i predubokim glasom. Alčaci se rugaju s njim već bez imalo straha i obzira. Bogdan Cincar, mlad a posijedio, zabacuje glavu (gornja mu usna lagano podrhtava) i pjeva, pjeva, a Đerzelezu se čini da mu dušu vuče i da će, sad nà, izdahnuti od prevelike snage ili prevelike slabosti. A onaj lola Fočak sjedi do njega i ruga mu se da se svi krive od smijeha, samo ga Đerzelez blaženo, razrogačeno gleda, grli i cjeliva u rame, dok mu on bez prestanka puni glavu o kaurkinji. Hoće da ide po nju, da je otme i posadi kraj sebe. Handžija se već pribrojava skandala, ali ga Fočak sa obješenjačkim, nadmoćnim smiješkom zaustavlja.

– Kud ćeš, bolan? Nije ono handžinica s Metaljke, a ni džizlija sarajska. Gospodsko je ono, heej!

A Đerzelez sjeda pokorno kao dijete i nastavlja da pije, puši, pjeva i plaća, dok mu se i momčić što poslužuje krevelji iznad glave.

Dva dana terevenči Đerzelez s društvom i doziva Venecijanku i uzdiše i priča svima svoju ljubav, mucavo, nejasno i smiješno; ljudi ga tapšu po ramenu, lažu da mu je poručila ovo ili ono, a on se odmah diže da ide gore po nju, dok ga Fočak, koji je potpuno zavladao njim, ne zaustavi i posadi, svjetujući ga i magarčeći, da se vas han trese od smijeha.

Trećeg dana, nekako o užini, porječkaše se Fočak i Đerzelez, bezrazložno, kao ljudi u piću i besposlici. Fočak se šeretski uzbiljio.

– A kao zašto da ne bi ona mogla i moja biti?

– Jok, jok, džanum! – dere se Đerzelez, a lice mu sja od zanosa što mu je neko osporava i što može da se za nju bori.

– Bogme, ko prije djevojci onog i djevojka – uvjerava jedan sa strane.

– Krila da imaš, krila da imaš, more! – vrišti Đerzelez Fočaku, unoseći se i kazujući više rukama nego riječima.

– A vi se potecite; metnućemo jabuku na košiju, pa ko prije jabuci, onoga je djevojka – svjetuje ih posve ozbiljno jedan Mostarac, udešavajući tako dogovorenu komediju.

Đerzelez odmah đipi na noge, omahnu oko sebe spreman da se bije, da trči ili baca kamena, ne znajući više šta radi ni zašto radi i sav presrećan da je došao čas kad će snaga da progovori.

Iziđoše na ravan, pred han. Na direk od ljuljaške objesiše o koncu uvelu crvenu jabuku, zategoše kanap ispred dvojice trkača i iskupiše se svi, podgurkujući jedan drugog i neprikriveno se smijući. Jedni se užurbali oko trkača, a drugi gledaju izdalje. Fočak zasukuje rukave i nagoni u smijeh sve oko sebe, a Đerzelez se raskopčao i glavu povezao čevrmom, pa došao još zdepastiji i manji. Jedni se klade za Đerzeleza, drugi za Fočaka. Mostarac dade znak; kanap puče, a oba trkača jurnuše.

Leti Đerzelez kao krilat, a Fočak se nakon dva-tri koraka zaustavio i tapće nogama na mjestu, kao da varamo djecu da trčimo tobože za njima. Đerzelez trči kao da zemlju ne dira, Fočak tapše rukama, a gledaoci se savijaju od smijeha. Pljesak, vrisak i smijeh.

– Ha, Đerzeleze!

– Ačkosum, magarče!

– Ha, poteci, Đerzeleze, sokole!

– Aferim, kenjčino!

Odmiče Đerzelez i biva sve kraći, kao da mu noge ulaze u tijelo. Poduzela ga bijesna snaga, čini mu zadovoljstvo ovaj napor, meka ledina i svježja struja zraka. Čini mu se kao da osjeća za sobom neprestano topot svoga protivnika i to ga podstrekava i goni. Kad bñ kod direka, maši se rukom za jabuku, ali alčaci objesili jabuku hotimice visoko, pa je ne dohvati prvi put nego se morade zaskočiti i onda je otrže s koncem zajedno.

Među gledaocima urnebes. Jedni suze, a drugi poredili po travi pa se samo valjaju od smijeha. Debeli beg iz Posavine drži se rukama za trbuh i othukuje. I suhi, službeni Dizdar-aga stao na kapiju pa se smije krezubim ustima.

Đerzelez je stajao časak onako s jabukom u ruci, a onda se okrenu, vidje da nema Fočaka i odmjeri ih, kao da ih iz daljine bolje vidi. Nisu mu mogli razabrati izraz lica, ali taj pogled je bio opasan. U jedan čas kao da svi osjetiše da su pretjerali. Daljina i odstojanje su mu vraćali sve što je izgubio u društvu s njima. Sad kad je bio tri stotine koraka daleko od njih i valjao se prema njima, mrk i težak, kao da ih naglo osvijesti taj razmak; i najbezbržinije među njima ispuni strah. Više nije bilo sumnje da je srdit i da nešto smišlja. Prvi iščeze Mostarac, a zatim jedan po jedan stadoše otpadati u svoje sobe. Neki zađoše za han i izgubiše se u ljeskovoju šumi.

Dok se Đerzelez primakao, ne osta na ledini ni žive duše. U travi se bijelila jedna marama, ostavljena u hitnji i strahu. Ta praznina ga dokrajala razljuti.

Onako raspojas i zadihan, on je razroko, još u nedomici, gledao u kapiju gdje su se izgubili. I pod tom tvrdom, debelom lubanjom kao da se počelo galiti i svitati: da se tu

s nekim ruglo tjera i da bi to sve moglo biti besposlenjačka komedija. Na tu ga misao svega prože plamen. Bijesno i neodoljivo zaželj je kaurkinju, da je vidi, da je ima, da zna na čemu je, ili inače da pobije i polomi sve oko sebe. I kad je tako, gegajući se umorno u bokovima i mašući rukama, prolazio pored kapije, ukaza mu se najednom, pred zamagljenim pogledom, uvrh stepenica, široka zelena haljina i bijel veo. On samo što jeknu i, onako razgolićen i uzrujan, pruži ruke put nje, da sa dva skoka dotrči do nje, kad se zelena haljina lagano zanjihla i iščeznu za sobnim vratima iza kojih se ču jasno ključ u bravi.

Đerzelez je spustio ruke niza se, malko oborio glavu i dahnući vas znojem i muškom snagom stajao tako časak, mrk kao oblak i jak kao sama zemlja. Nije znao šta da počne i na kog da udari. Onda se okrete, i po hanu stade ršum i lom. Neko dijete koje se, ne znajući šta je, ne bješe sakrilo, ispusti iz ruku đugum i pobježe pod minderluk ispod kojeg su mu virile bose i ispucale noge. Čuše se konji u štalama, a u svem ostalom hanu nije bilo ni mačke; sve se živo posakrivalo i ućutalo od straha i zorta. Ta tišina je Đerzeleza još više dražila i izazivala. Udarao je na vrata, ali su sva bila, kao ukleta, zatvorena.

Ne znajući ni sam, od srdžbe, šta čini, stao je sedlati konja i puniti bisage. Opremio se sve zagledajući ne bi li koga vidio i onda je, trгнуvši žestoko dizginom, izveo uzrujana bijelca na avliju i zajahao s panja na kom se meso siječe. Konj ga je ponio; na njemu zveknu srma i oružje; odmah se u njemu stao slijegati gnjev. Otpljunu, izjaha iz avlije i kao u snu pođe ledinom koju je maloprije pretrčao. A kad malo poodmače, on vidje, i nehotice, u samom uglu hana udubljen njen prozor. Gledajući taj prozor, zatvoren, hladan i zagone-tan, kao ženski pogled i ljudsko srce, diže se u njemu svom snagom već zaboravljen gnjev i jad; i u bezumnom prohtjevu da ubija i vrijeđa, pa ma koga, on diže ruku s dlakavom šakom put toga prozora i mahnu njom, rastvarajući pesnicu kao da baca kletvu.

– Kučko! Kučko!

Glas je bio tup od ljutine.

Jahao je kasom, mekotom i prečacem; da on vidi kakvi su ti provaljeni puti i koji su to otplavljeni mostovi koje on ne može preći! Da on vidi!

Za njim je ostajao han, još uvijek u prestrašenom ćutanju.

Đerzelez na putu

Na Uvcu je Đerzelez preskočio rijeku i podbio konja tako da su imali svi binjedžije i pribojski džambasi posla; privijali su mladu balegu na kopita i prali ih mokraćom od muška djeteta, a Đerzelez je samo ćutao, sagibao se, ogledao kopita, i nije smio da u oči pogleda konju. Nudio je zdravu medžediju ko mu ga izvida i povrati mu stari kas.

Bio je šutljiv i nemiran i, što je rijetko bivalo, Đerzelez nije mogao da jede! Otkako je iz Višegrada, odbila mu se hrana. On je sjedao za sofru i pušio bez svake mjere mnogo, ali mu se gadilo i od same pomisli na jelo.

Drugo veče je izišao iz kahve, prigledao konja i bio zadovoljan jer je vidio da ide nabolje. Uputio se nekim puteljcima prema drumu. Bila je tamna noć s mnogo zvijezda, i studeno. Vrludao je dugo, a vraćajući se hanu sustiže na drumu jednog kaluđera. Bio je poguren, ili se samo pravio, da bi izgledao stariji.